

**МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ З МОНІТОРИНГУ
КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ, ЯКА ЗАЛИШИЛАСЬ
НА ТИМЧАСОВО ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ**

МІЖНАРОДНИЙ
ФОНД
ВІДРОДЖЕННЯ

Матеріал підготовлено за підтримки Міжнародного фонду «Відродження» у межах проєкту «Синергія методологій та результатів аналітичної роботи з дистанційного моніторингу об'єктів культурної спадщини. Пілотне дослідження пам'ятки «Херсонес Таврійський та його хора». Підвищення обізнаності органів слідства та прокуратури. ». Матеріал відображає позицію авторів і не обов'язково збігається з позицією Міжнародного фонду «Відродження».

Міжнародний фонд «Відродження» – один із найбільших українських благодійних фондаций, що з 1990-го року допомагає розвивати в Україні відкрите громадянське суспільство на основі демократичних цінностей. За час своєї діяльності Фонд підтримав близько 20 тисяч проєктів на суму понад 200 мільйонів доларів США. Заснований філантропом Джорджем Соросом Фонд є частиною міжнародної мережі Фондацій відкритого суспільства (Open Society Foundations).

Сайт: www.irf.ua

Facebook: www.fb.com/irf.ukraine

Зміст

ВСТУП	4
1. КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА, ЇЇ ОСОБЛИВОСТІ ТА ЗАГРОЗИ, ЩО ВИНИКАЮТЬ НА ОКУПОВАНІЙ ТЕРИТОРІЇ	5
2. НОРМАТИВНО-ПРАВОВА БАЗА	12
2.1. Міжнародне право	12
2.2. Законодавство України щодо захисту об'єктів культурної спадщини	22
3. ДЕЯКІ АСПЕКТИ РОСІЙСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ОХОРОНИ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ.....	26
4. ІНСТРУМЕНТАРІЙ ДИСТАНЦІЙНОГО МОНІТОРИНГУ СТАНУ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ НА ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ І В ЗОНАХ БОЙОВИХ ДІЙ.....	28
4.1. ІНФОРМАЦІЯ ПОВІДОМЛЕНЬ У ЗМІ ТА СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ.....	28
4.2. КОМЕРЦІЙНІ І ВІДКРИТІ ДАНІ ГЕОІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ	29
4.3. СИСТЕМИ ВІДКРИТИХ ДАНИХ ОРГАНІВ ОКУПАЦІЙНОЇ ВЛАДИ	32
ЄДИНИЙ ДЕРЖАВНИЙ РЕЄСТР ОБ'ЄКТІВ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ (ПАМ'ЯТОК ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ) НАРОДІВ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ (Единый государственный реестр объектов культурного наследия (памятников истории и культуры) народов Российской Федерации)	32
ПУБЛІЧНА КАДАСТРОВА МАПА РОСІЇ (ПУБЛИЧНАЯ КАДАСТРОВАЯ КАРТА):	33
ЄДИНИЙ ДЕРЖАВНИЙ РЕЄСТР НЕРУХОМОСТІ (ЄДИНИЙ ГОСУДАРСТВЕННИЙ РЕЄСТР НЕДВИЖИМОСТІ):	34
ЄДИНА ІНФОРМАЦІЙНА СИСТЕМА ЗАКУПІВЕЛЬ (ЕДИНАЯ ИНФОРМАЦИОННАЯ СИСТЕМА В СФЕРЕ ЗАКУПОК):	34
ІНФОРМАЦІЯ ПРО ВИДАЧУ ДОЗВОЛІВ (ВІДКРИТИХ ЛИСТІВ) (ИНФОРМАЦИЯ О ВЫДАЧЕ РАЗРЕШЕНИЙ (ОТКРЫТЫХ ЛИСТОВ):	34
ДЕРЖАВНИЙ КАТАЛОГ МУЗЕЙНОГО ФОНДУ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ (ГОСУДАРСТВЕННЫЙ КАТАЛОГ МУЗЕЙНОГО ФОНДА РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ):	35
5. ІДЕНТИФІКАЦІЯ ОБ'ЄКТІВ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ НА ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ І ЛІНІЇ БОЙОВОГО ЗІТКНЕННЯ	36
ГЛОСАРІЙ	37

ВСТУП

Починаючи з 2014 року, коли Російська Федерація здійснила тимчасову окупацію Автономної Республіки Крим та спровокувала збройний конфлікт на сході України, що супроводжувався встановленням контролю її проксі над частиною Донецької і Луганської областей, українські та міжнародні правозахисники фіксують системні та грубі порушення міжнародного гуманітарного права і прав людини. Серед них — дискримінаційне ставлення до використання кримськотатарської та української мов, порушення прав на освіту рідною мовою та вивчення історії свого народу, обмеження розвитку кримськотатарської та української культури, незаконні археологічні роботи, переміщення музейних предметів, а також підміна чи деконтекстуалізація культурної спадщини.

Після початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну в лютому 2022 року ситуація набула ще більш загрозливих масштабів. Знищення та пошкодження установ культури, об'єктів культурної спадщини, бібліотек, архівів, пам'яток історії та архітектури стали не винятком, а масовим явищем. Також фіксуються випадки переслідування митців, музейників, науковців, викладачів, активістів, що працюють у сфері культури, особливо в прифронтових та окупованих районах.

Попри вимоги міжнародного гуманітарного права щодо обов'язку держави-окупанта зберігати культурні цінності та враховувати позицію окупованої держави, РФ продовжує свідомо ігнорувати ці норми, веде агресивну політику русифікації, змінює наративи і контексти культурної спадщини, а також проводить політику знищення української культурної присутності в захоплених районах.

У цьому контексті питання документування злочинів проти культурної спадщини набуває особливої актуальності. Надзвичайно важливо забезпечити збір, фіксацію та збереження доказів таких порушень для подальшого правового реагування як на національному, так і міжнародному рівнях.

Ці методичні рекомендації — результат багаторічної роботи громадської організації «Кримський інститут стратегічних досліджень» у сфері документування злочинів проти культурної спадщини — є інструментом для фахівців, які працюють у цій сфері: від громадських моніторів і дослідників до представників профільних державних органів та органів слідства та прокуратури, а також юристів, адвокатів, тощо, хто залучений до процесів захисту культурної спадщини під час воєнних конфліктів.

У документі викладено методологію, термінологічну базу, інструменти моніторингу, а також довідкову інформацію щодо норм міжнародного гуманітарного права, українського законодавства та особливостей правового регулювання в Російській Федерації у сфері захисту культурної спадщини. Таке поєднання знань дозволяє краще зрозуміти логіку дій агресора та прогнозувати потенційні загрози, формуючи тим самим системний підхід до захисту та збереження української культурної ідентичності навіть в умовах окупації та воєнних дій.

1. КУЛЬТУРНА СПАДЩИНА, ЇЇ ОСОБЛИВОСТІ ТА ЗАГРОЗИ, ЩО ВИНИКАЮТЬ НА ОКУПОВАНІЙ ТЕРИТОРІЇ

Правопорушення або злочини, пов'язані з культурною спадщиною, мають суттєву особливість, яка виникає із самого змісту культурної спадщини.

Відповідно до Рамкової структури статистики культури ЮНЕСКО (ЮНЕСКО Інститут статистики¹, 2009), **культурна спадщина охоплює артефакти, пам'ятки, групи будівель і об'єкти, музеї, що мають символічну, історичну, мистецьку, естетичну, етнологічну, антропологічну, наукову або соціальну цінність**. Вона включає **матеріальну спадщину** (рухому, нерухому та підводну), а також **нематеріальну культурну спадщину, інтегровану в артефакти, пам'ятки та об'єкти**.

Це визначення не охоплює нематеріальну спадщину, пов'язану з іншими культурними проявами, такими як фестивалі чи святкування, однак включає **індустріальну спадщину та печерні малюнки**².

Слід звернути увагу, що в міжнародному праві використовується поняття «культурні цінності», тоді як у національному праві України переважає термін «культурна спадщина». Поняття «культурні цінності» в міжнародному контексті вважається ширшим або спорідненим із «культурною спадщиною», яка у національному законодавстві має чітке юридичне визначення і слугує основою для охорони культурних об'єктів у межах держави.

Міжнародне право прагне до уніфікації підходів з метою забезпечення глобального захисту культурних цінностей і запобігання їх знищенню або незаконному вивезенню. Водночас серед науковців існують різні погляди: одні ототожнюють обидва поняття, інші вважають «культурні цінності» ширшим явищем, що охоплює всі матеріальні та духовні надбання людства, включно з сучасними досягненнями.

Отже, важливим завданням є узгодження національного і міжнародного підходів шляхом гармонізації правових категорій «культурна спадщина» та «культурні цінності».

У національному праві України культурна спадщина класифікується на *рухому та нерухому*, що зумовлює диференційований підхід до регулювання їхнього правового режиму. Такий поділ зумовлює відмінності в механізмах збереження, обліку, обігу та охорони відповідних об'єктів.

Правовий статус, поняття та порядок охорони нерухомої культурної спадщини визначається, зокрема, положеннями [Закону України «Про охорону культурної спадщини»](#) та відповідають нормам [Конвенції ЮНЕСКО про охорону всесвітньої культурної та природної спадщини 1972 року](#).

Нерухомий об'єкт культурної спадщини – це *об'єкт культурної спадщини*, який не може бути перенесений в інше місце без втрати його цінності з археологічного, естетичного, етнологічного, історичного, архітектурного, мистецького, наукового чи художнього погляду та збереження своєї автентичності.

¹ <https://uis.unesco.org/en/home>

² <https://uis.unesco.org/en/glossary-term/cultural-heritage>

Об'єкт культурної спадщини - визначне місце, споруда (витвір), комплекс (ансамбль), їхні частини, пов'язані з ними рухомі предмети, а також території чи водні об'єкти (об'єкти підводної культурної та археологічної спадщини), інші природні, природно-антропогенні або створені людиною об'єкти незалежно від стану збереженості, що донесли до нашого часу цінність з археологічного, естетичного, етнологічного, історичного, архітектурного, мистецького, наукового чи художнього погляду і зберегли свою автентичність.

Таким чином, відповідно до вищезгаданого Закону, культурна спадщина – це сукупність успадкованих людством від попередніх поколінь об'єктів культурної спадщини.

Регулювання питань, пов'язаних із рухомими об'єктами культурної спадщини, здійснюється відповідно до інших нормативно-правових актів, зокрема, Законів України «[Про музеї та музейну справу](#)», «[Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей](#)». Відповідно до цих законів, *культурні цінності — це об'єкти матеріальної та духовної культури, що мають художнє, історичне, етнографічне та наукове значення і підлягають збереженню, відтворенню та охороні відповідно до законодавства України, а саме:*

- *оригінальні художні твори живопису, графіки та скульптури, художні композиції та монтажі з будь-яких матеріалів, твори декоративно-прикладного і традиційного народного мистецтва;*
- *предмети, пов'язані з історичними подіями, розвитком суспільства та держави, історією науки і культури, а також такі, що стосуються життя та діяльності видатних діячів держави, політичних партій, громадських і релігійних організацій, науки, культури та мистецтва;*
- *предмети музейного значення, знайдені під час археологічних розкопок;*
- *складові частини та фрагменти архітектурних, історичних, художніх пам'яток і пам'яток монументального мистецтва;*
- *старовинні книги та інші видання, що становлять історичну, художню, наукову та літературну цінність, окремо чи в колекції;*
- *манускрипти та інкунабули, стародруки, архівні документи, включаючи кіно-, фото- і фонодокументи, окремо чи в колекції;*
- *унікальні та рідкісні музичні інструменти;*
- *різноманітні види зброї, що мають художню, історичну, етнографічну та наукову цінність;*
- *рідкісні поштові марки, інші філателістичні матеріали, окремо чи в колекції;*
- *рідкісні монети, ордени, медалі, печатки та інші предмети колекціонування;*
- *зоологічні колекції, що становлять наукову, культурно-освітню, навчально-виховну або естетичну цінність;*
- *рідкісні колекції та зразки флори і фауни, мінералогії, анатомії та палеонтології;*
- *родинні цінності — культурні цінності, що мають характер особистих або родинних предметів.*

Таким чином, Закони України «[Про музеї та музейну справу](#)», «[Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей](#)» стосуються *рухомих культурних цінностей, до яких відносять музейні, бібліотечні та архівні культурні цінності*³.

Музейний предмет — культурна цінність, якість або особливі ознаки якої роблять необхідним для суспільства її збереження, вивчення та публічне представлення.

Сукупність окремих музейних предметів, музейних колекцій, музейних зібрань, які постійно зберігаються на території України, незалежно від їхнього походження та форм власності, а також музейних предметів і музейних колекцій, що перебувають за межами України і є власністю України або відповідно до міжнародних договорів підлягають поверненню в Україну, формують Музейний фонд України. Музейний фонд України є національним багатством, невід'ємною складовою культурної спадщини України, що охороняється законом.

Музейний фонд України складається з державної і недержавної частини. До державної частини Музейного фонду України належать музейні предмети, музейні колекції, музейні зібрання, що є державною власністю, зберігаються в державних музеях, у музеях, які належать до сфери управління місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, а також у музеях, створених при підприємствах, в установах, організаціях і навчальних закладах державної та комунальної форм власності чи в їх складі. До недержавної частини Музейного фонду України належать музейні предмети, музейні колекції, музейні зібрання, що зберігаються в музеях приватної форми власності, музеях підприємств, установ, організацій приватної форми власності.

Кожна окрема складова культурної спадщини є унікальною. Копії предметів та об'єктів зазвичай не вважаються культурними цінностями, оскільки не мають унікальної історії свого створення чи існування, не є виробами рук відомих майстрів або взірцем історичних епох та свідками історичних подій.

Втрата або модифікація будь-якої складової культурної спадщини або окремого її елементу вважається незворотною. Тому головним завданням комплексу заходів, відомому як охорона культурної спадщини, є *збереження предметів або об'єктів.*

Законодавство України визначає музеї як заклади, а заповідники — як території з об'єктами.

Так, відповідно до ст. 1 Закону України «[Про музеї та музейну справу](#)», музей — це «науково-дослідний та культурно-освітній заклад, створений для вивчення, збереження, використання та популяризації музейних предметів та музейних колекцій з науковою та освітньою метою, залучення громадян до надбань національної та світової культурної спадщини». А заповідником, згідно зі ст. 33 Закону України «[Про охорону культурної спадщини](#)», вважається «комплекс (ансамбль) пам'яток з усією сукупністю компонентів, що становить культурну, історичну та наукову цінність, просторово, планувально і функціонально виділений у структурі населеного пункту або локалізований поза його межами».

³ Слід зазначити, що правове регулювання відносин, пов'язаних із формуванням, обліком, зберіганням та використанням Національного архівного фонду, а також інших ключових аспектів архівної справи, здійснюється відповідно до положень [Закону України «Про Національний архівний фонд та архівні установи](#)». Водночас засади функціонування бібліотек та організація бібліотечної справи в Україні визначаються [Законом України «Про бібліотеки та бібліотечну справу](#)».

Що стосується *археологічної спадщини* як невід'ємної складової культурної спадщини України, то вона регулюється окремим нормативно-правовим актом — [Законом України «Про охорону археологічної спадщини»](#). Цей закон визначає правові засади охорони археологічної спадщини як вразливого та невідновлюваного джерела знань про історичне минуле людства, а також встановлює права й обов'язки осіб, які здійснюють дослідження в цій сфері.

Відповідно до цього закону, *археологічна спадщина України* - сукупність об'єктів археологічної спадщини, що перебувають під охороною держави, та пов'язані з ними території, а також рухомі культурні цінності (археологічні предмети), що походять з об'єктів археологічної спадщини.

Пам'ятка археології - археологічний об'єкт національного або місцевого значення, занесений до Державного реєстру нерухомих пам'яток України.

Якщо об'єкт археологічної спадщини не був внесений до Державного реєстру нерухомих пам'яток України відповідно до Закону України «[Про охорону культурної спадщини](#)» та [Порядку обліку нерухомих пам'яток](#) (затвердженого наказом № 158 Міністерства культури України від 11.03.2013), але перебуває на обліку в місцевому органі охорони культурної спадщини, такий об'єкт вважається щойно виявленим об'єктом культурної спадщини — тобто об'єктом, який включено до Переліку об'єктів культурної спадщини відповідно до вимог зазначеного Закону.

Відповідальність за порушення законодавства у сфері охорони археологічної спадщини поширюється як на пам'ятки археології, внесені до Державного реєстру нерухомих пам'яток України, так і на щойно виявлені об'єкти археологічної спадщини згідно з положеннями Розділу VIII Закону України «[Про охорону культурної спадщини](#)».

Слід розрізняти поняття археологічних розвідок та археологічних розкопок. Якщо перші - *вид наукового дослідження археологічної спадщини, не пов'язаний з руйнуванням культурного шару (крім обмеженого шурфування для визначення товщини культурного шару) об'єкта археологічної спадщини і спрямований на виявлення, локалізацію (картографування), інтерпретацію об'єктів археологічної спадщини, уточнення даних про вже відомі об'єкти археологічної спадщини.*

То *археологічні розкопки* - *вид наукового дослідження археологічної спадщини, спрямований на пошук і вивчення археологічних залишків на території об'єкта археологічної спадщини, що здійснюється шляхом систематичного обстеження земної чи підводної поверхні та включає земляні і підводні роботи, наслідком яких може бути часткове або повне руйнування досліджуваного об'єкта.*

Для проведення археологічних робіт дослідник зобов'язаний отримати дозвіл — документ установленого зразка, що видається центральним органом виконавчої влади у сфері охорони культурної спадщини, а саме Міністерством культури та інформаційної політики України.

Після завершення робіт археолог зобов'язаний подати науковий звіт про виконані археологічні дослідження органу, що видав дозвіл, а також до визначеної Кабінетом Міністрів України державної архівної установи або архівного підрозділу державної наукової установи. Вимоги до структури, змісту та порядку подання наукового звіту затверджуються вченою радою Інституту археології Національної академії наук України. Зазначені звіти підлягають довічному зберіганню.

Основними ризиками для культурної спадщини, яка опинилася на окупованих територіях і в зоні бойових дій, є:

- привласнення установ культури/об'єктів культурної спадщини/культурних цінностей державою-агресором; зміна права власності (документально підтверджене привласнення нерухомих пам'яток, колекцій музеїв, бібліотек та архівів на окупованих територіях);
- знищення або руйнація установ культури/об'єктів культурної спадщини/культурних цінностей внаслідок обстрілів (ракетних, авіаційних, артилерійських та з використанням дронів);
- розграбування музейних установ/загроза втрати частини Музейного фонду України, що опинилася на непідконтрольній Україні території;
- незаконне переміщення культурних цінностей з окупованих з 2014 року територій на територію держави-агресора;
- незаконне вивезення культурних цінностей з територій України, тимчасово окупованих у 2022 році, до територій, що були окуповані з 2014 року, а саме АР Крим та м. Севастополь та окремих районів Донецької і Луганської областей;
- втрата окремих елементів, що порушує автентичність (справжність) предмета чи об'єкта (у тому числі – перебудова, надбудова тощо).
- проведення (з 2014 року) незаконних археологічних розкопок на території АР Крим та у м. Севастополь, а також у Донецькій і Луганській областях у спосіб, що суперечить міжнародному праву та законодавству України. Загроза втрати артефактів, що були знайдені під час проведення таких археологічних досліджень;
- використання об'єктів культурної спадщини, зокрема археологічної, у воєнних цілях, а саме створення фортифікаційних споруд, полігонів тощо.
- деконтекстуалізація культурної спадщини України та корінних народів України; використання музейних колекцій для пропагування колоніальних ідей/політичної ідеології, в тому числі пропаганди російського вторгнення в Україну.

2.НОРМАТИВНО-ПРАВОВА БАЗА

2.1.Міжнародне право

Назва міжнародної конвенції	Короткий зміст	Ратифікація Україною	Ратифікація РФ
1. Конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту від 14 травня 1954 р. (№ 995_157)	Перша міжнародна угода універсального характеру, у якій об'єднано правові норми, що передбачають охорону культурної спадщини у світовому масштабі. Конвенція дає визначення об'єкта міжнародної охорони (культурні цінності, рухомі або нерухомі, незалежно від походження і власника, що мають важливе значення для культурної спадщини кожного народу, а саме: пам'ятки архітектури, історії та мистецтва, релігійні чи світські, археологічні пам'ятки, рукописи, архіви, колекції, музеї, бібліотеки тощо, а також центри, де зосереджено вказані цінності). У Конвенції констатується, що шкода, завдана культурним цінностям певного народу, є шкодою для культурної спадщини всього людства, оскільки кожний етнос робить свій внесок у світову культуру. Захист культур, цінностей включає їхню охорону та повагу до них. Згідно з Конвенцією, договірні сторони зобов'язуються поважати культурні цінності, які знаходяться на їхній території і на території інших країн. Забороняється використання цих цінностей, а також споруд для їх захисту і безпосередньо прилеглих до них ділянок, що може призвести до зруйнування або пошкодження культурних цінностей у разі збройного конфлікту. Недопустимі будь-які ворожі акти, спрямовані проти таких пам'яток. Сторони зобов'язуються забороняти, відвертати і припиняти акти крадіжок, пограбувань у будь-якій формі, а також різні акти вандалізму. Особи, винні в порушенні Конвенції, повинні притягатися до кримінальної відповідальності. Конвенція встановила	Ратифіковано 6.02.1957	Ратифіковано 04.01.1957

	двоколірний (синьо-білий) розпізнавальний знак для позначення культурних цінностей, що перебувають під захистом.		
2. Перший протокол (Гаага, 14 травня 1954 г.) до Гаазької конвенції 1954 року про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту	Протокол забороняє вивезення культурних цінностей з окупованих територій і зобов'язує сторони повернути їх після припинення воєнних дій, якщо вони були незаконно переміщені. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_722	Ратифіковано 6.02.1957	Ратифіковано 4.01.1957
3. Другий Протокол до Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту 1954 року	Другий протокол до Гаазької конвенції 1954 р. суттєво конкретизує положення Гаазької конвенції, що регламентують дії сторін стосовно культурних цінностей у разі збройного конфлікту, захисту культурних цінностей на окупованих територіях (наприклад, заборонено археологічні розкопки), запроваджує процедуру посиленого захисту для об'єктів, що становлять виняткову значущість для людства, а також кримінальну відповідальність за цілеспрямоване й свідоме знищення культурних цінностей, їх незаконне привласнення, акти вандалізму щодо них (ст. 15). Однак дієвість останнього нововведення послаблено тим, що згідно зі ст. 16 Другого протоколу «військовослужбовці та громадяни будь-якої держави, яка не є стороною цього Протоколу <...>, не несуть індивідуальної кримінальної відповідальності відповідно до цього Протоколу, і цей Протокол не передбачає зобов'язання встановлення її юрисдикції стосовно таких осіб чи їх екстрадиції» ⁴ .	Приєднання від 30.04.2020, Набрання чинності для України міжнародного договору, відбулась 30.06.2020.	Не ратифіковано

⁴ Оскільки Росія не підписала Другий протокол до Гаазької конвенції про захист культурних цінностей у разі збройного конфлікту, її військовослужбовці та інші особи, що скоїли згадані злочини, практично безпеченні від покарання, принаймні доти, доки перебувають на території своєї країни (джерело - <https://niss.gov.ua/news/komentari-ekspertiv/prytyahennya-rf-do-vidpovidalnosti-za-zlochyny-proty-kulturnykh>)

	https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_001-99#Text		
4. Гаазька Конвенція (IV) про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі	https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222	Набрала чинність для України 24.08.1991 у зв'язку з правонаступністю	Підписано 18.10.1907, ратифіковано 27.11.1909
5. Женевська Конвенція (IV) про захист цивільного населення під час війни	https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154	Ратифіковано (03.08.1954, закон № 3413-IV)	Ратифіковано 10.05.1954
6. Конвенція про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини	Складається з преамбули, 8 розділів, 38 статей. У преамбулі наголошується, що пошкодження або зникнення будь-яких елементів культурної цінності чи природного середовища є згубним збідненням спадщини всіх народів світу, що охорона культур та природної спадщини на національному рівні часто є недостатньою, у зв'язку з обсягом засобів, яких вона вимагає, і за браком економічних, наукових і технічних ресурсів. Обов'язок забезпечувати виявлення, охорону, збереження, популяризацію і передачу майбутнім поколінням культур та природної спадщини, яка перебуває на території певної держави, покладається насамперед на цю державу. Для реалізації цього положення держава «прагне діяти як власними зусиллями, максимально використовуючи наявні ресурси, так і в разі необхідності використовувати міжнародну допомогу і співробітництво», що передбачає фінансове, наукове, технічне і художнє сприяння (ст. 4). Під міжнародною охороною у Конвенції мається на увазі «створення системи міжнародного	Ратифіковано Указом Президії Верховної Ради № 6673-XI (6673-11) від 04.10.1988	Ратифіковано 12.10.1988

	співробітництва і допомоги для надання державам — сторонам Конвенції — допомоги в зусиллях, спрямованих на збереження і виявлення цієї спадщини» (ст. 7). На підставі положень Конвенції засновується Міжурядовий комітет з охорони визначної культурної і природної спадщини загального значення, що називається "Комітет всесвітньої спадщини" (ст. 8), який за зверненнями держав складає, поновлює й публікує «Список всесвітньої спадщини» та «Список всесвітньої спадщини, що перебуває під загрозою» (ст. 11). Внесення пам'ятки до одного із цих списків є підставою для надання їй координованої ЮНЕСКО міжнародної допомоги з боку держав та міжнародних організацій. Відповідно до ст. 15 Конвенції, засновано «Фонд всесвітньої спадщини», який акумулює кошти для здійснення програм охорони всесвітньої спадщини. Завдяки створенню комітету і фонду, визначилася постійна юридична, адміністративна та фінансова структура всесвітнього міжнародного співробітництва й у сфері охорони найвизначніших об'єктів культур і природної спадщини. Держава-учасниця Конвенції може звернутися по міжнародну допомогу (ст. 19— 29), яка вважається справою всього людства, не зважаючи на те, якій державі належить пам'ятка. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_089#Text		
7. Конвенція про охорону підводної культурної спадщини.	Предметом правового регулювання є всі сліди людського існування, що мають культурний, історичний або археологічний характер, які частково або повністю, періодично або постійно знаходяться під водою протягом не менше 100 років (об'єкти, споруди, будинки, артефакти і людські рештки разом із їхнім археологічним і природним оточенням; судна, літальні апарати, інші транспортні засоби або будь-які частини, вантаж або інший вміст, разом з їхнім археологічним і природним оточенням; предмети доісторичного характеру). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_c52	Ратифіковано із заявами Законом № 164-V (164-16) від 20.09.2006	Не ратифіковано
8. Конвенція про охорону	Основні цілі Конвенції:	Про приєднання до	Не ратифіковано

нематеріальної культурної спадщини.	- охорона нематеріальної культурної спадщини; - забезпечення поваги до нематеріальної спадщини громад, груп та окремих осіб; - підвищувати усвідомлення важливості нематеріальної культурної спадщини на місцевому, національному та міжнародному рівнях та забезпечення того, щоб ця спадщина була взаємно оцінена різними групами; - розвиток міжнародного співробітництва та забезпечення допомоги усім вищезгаданим цілям. Основні положення Конвенції полягають у тісній співпраці з носіями нематеріальної культурної спадщини – групами, громадами та окремими особами, які практикують цю спадщину – і акцентуванні на живій спадщині та її охороні через передачу з покоління до покоління. Відповідно до Конвенції, найголовніше – забезпечити оптимальні умови для виховання та передачі спадщини майбутнім поколінням через формальну та неформальну освіту. https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_d69?fbclid=IwAR3vTFdd0PtExwQyl7h9ujRvtlz0CZYFJ6X44IRSi6v08vuck4erDwW4twk	Конвенції див. Закон № 132-VI (132-17) від 06.03.2008.	
9. Конвенція про заходи, спрямовані на заборону та запобігання незаконному ввезенню, вивезенню та передачі права власності на культурні цінності	Концептуальне значення має положення ст.13 Конвенції, що складає основу правового режиму для культурних цінностей. Відповідно до цієї статті, держави-учасниці згаданої Конвенції зобов'язалися визнавати, згідно з особливостями законодавства кожної держави, невід'ємне право класифікувати та оголошувати деякі культурні цінності невідчужуваними, котрі через це не можуть бути вивезені за межі держави. Саме вони є предметом особливої міжнародної охорони. Конвенція стосується охорони визначених самими країнами культурних цінностей, що мають велике значення для археології, давньої та новітньої історії, літератури та мистецтва. Вважаються незаконними ввезення, вивезення та передача права власності на культурні цінності, вчинені як	Ратифіковано із заявою Указом Президії ВР УРСР № 5396-XI (5396-11) від 10.02.88.	Ратифіковано 28.04.1988

	порушення правил, прийнятих державами-учасницями відповідно до цієї Конвенції. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5396-11#Text		
10. Європейська культурна конвенція	Норми Конвенції спрямовані на удосконалення статутних положень діяльності Організації Об'єднаних Націй в питаннях освіти, науки і культури (ЮНЕСКО) щодо європейських країн. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_213	Про участь України додатково див. Постанову ВР № 4030-XII (4030-12) від 24.02.94.	Ратифіковано 21.02.1991
11. Європейська ландшафтна конвенція	Метою Конвенції є підтримка процесів охорони, регулювання та планування ландшафтів, а також організація європейської співпраці з питань охорони ландшафтів. Конвенція визначає заходи, спрямовані на запобігання негативним впливам на ландшафти. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_154	Ратифіковано Законом № 2831-IV (2831-15) від 07.09.2005	Не ратифіковано
12. Європейська конвенція про охорону археологічної спадщини (переглянута).	Складається з преамбули і 18 статей. Спрямована на врегулювання відносин охорони археологічної спадщини в Європі. Складовими археологічної спадщини визначено як нерухомі, так і рухомі об'єкти: «споруди, конструкції, групи будівель, місця з ознаками людської діяльності, рухомі об'єкти, пам'ятки інших видів, незалежно від того, де вони перебувають: на землі чи під водою» (п. 3 ст. 1). На держави-учасниці покладено обов'язок забезпечувати національний та міжнародний обмін предметами археологічної спадщини з професійно-науковою метою (п. 1 ст. 8), запобігати незаконному обігові предметів археологічної спадщини (ст. 10, 11). Конвенція визначає внутрішні заходи охорони (ст. 3—5), вимоги до їх фінансування (ст. 6), приділяє увагу підготовці фахівців, поширенню наукової інформації, підвищенню обізнаності громадськості в цій проблемі (ст. 7, 9). З урахуванням специфіки археологічної	Ратифіковано Законом № 1369-IV (1369-15) від 10.12.2003.	Підписано 16.01.1992, ратифіковано 12.10.2011

спадщини, що полягає в прихованості під шаром ґрунту або під водою переважної більшості її об'єктів, передбачаються відповідні вимоги до її охорони. Це зокрема: застосування процедури нагляду за розкопками (п. 1 ст. 3); надання спеціального дозволу на проведення розкопок тільки кваліфікованим фахівцям (п. 1, 2 ст. 3); контроль за використанням металошукачів та ін. технічних засобів пошуку (п. 3 ст. 3); запобігання проведенню нелегальних розкопок (ч. «а» п. 1 ст. 3). При цьому розкопки визнаються «потенційно руйнівним» методом дослідження, оскільки при такому способі дослідження археологічний об'єкт гине як пам'ятка, натомість залишаючись у вигляді окремих матеріальних залишків у музейних або наукових колекціях, а також у вигляді описів, креслень, фотографій, наукових звітів тощо. Пріоритетними видами охорони, таким чином, є створення археологічних резервів (п. 2 ст. 2), збереження і консервація об'єктів археологічної спадщини «in situ», тобто нерухомо на своєму місці (п. 2 ст. 4; п. 4 ст. 5). Кожна сторона на свій розсуд встановлює і забезпечує механізми реалізації, певний комплекс внутрішніх заходів охорони і збереження археологічної спадщини, яка перебуває під її юрисдикцією. Передбачувані заходи, що підлягають реалізації у національному законодавстві країн-учасниць, спрямовані на створення уніфікованого режиму охорони і дослідження археологічної спадщини в державах, які є членами Ради Європи. Передбачаються заходи міжнародного співробітництва (ст. 12), кожна сторона зобов'язується «інформувати компетентні органи влади тієї держави-учасниці Конвенції, з якої походять знахідки, про будь-які надходження, якщо є підозра, що вони походять або з нелегальних розкопок, або незаконним чином приховані під час офіційних розкопок» (п. 2 ст. 10), робиться застереження: «ніщо в цій (переглянутій) Конвенції не порушує дво- або багатосторонніх договорів між країнами-учасницями, що вже існують чи будуть укладені, стосовно незаконного обігу предметів, які мають археологічну цінність, або повернення їх законному власникові» (ст. 11). Тобто Конвенція 1992 (п.) у міждержавних відносинах не зачіпає питань власності щодо елементів археологічної спадщини, навіть незаконно переміщених, а стосується в основному міжнародного

	<u>співробітництва у цій сфері на рівні взаємного інформування і залишає широкий простір для застосування норм інших спеціальних актів.</u> Нагляд за дотриманням положень цієї Конвенції 1992(п.) доручається комітетові експертів, який створюється Комітетом міністрів Ради Європи відповідно до положень ст. 17 Статуту цієї організації. Комітет експертів періодично звітує Комітетові міністрів про діяльність держав-учасниць у відповідній сфері, про здійснення принципів конвенції 1992 (п.), а також про свою діяльність, пропонує заходи для реалізації положень Конвенції, дає рекомендації щодо запрошення держав, які не є членами Ради Європи, приєднатися до неї (ст. 13). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_150		
13. Конвенція про охорону архітектурної спадщини Європи.	Складається з 27 статей. Конвенція трактує архітектурну спадщину як виключно матеріальну. Її норми стосуються нерухомих об'єктів (нерухомості), а такими, згідно зі ст. 1, вважаються: пам'ятки (п. 1), комплекси будівель (п. 2), пам'ятні місця (п. 3), які мають історичну, археологічну, мистецьку, наукову, технічну чи соціальну цінність. Конвенція окреслює мінімальні вимоги до сторін щодо визначення об'єктів, які підпадають під охорону і складання відповідних списків (ст. 2), внутрішні заходи охорони (ст. 3—5, 7, 8), вимоги до їх фінансування (ст. 6). <u>Встановлено також обов'язки сторін застосовувати санкції у разі порушення законодавства про охорону архітектурної спадщини (ст. 9)</u> і провадити комплексну політику щодо її збереження (ст. 10—13), принцип співробітництва державних і недержавних структур у цій сфері (ст. 14). Приділено увагу підготовці фахівців, поширенню наукової інформації і підвищенню поінформованості громадськості (ст. 15, 16). Кожна держава на свій розсуд встановлює і реалізує комплекс внутрішніх заходів охорони та збереження архітектурної спадщини, яка знаходиться під її юрисдикцією. Передбачувані Конвенцією заходи, що підлягають реалізації у	Ратифіковано Законом № 165-V (165-16) від 20.09.2006.	Підписано 16.01.1992, ратифіковано 12.10.2011

	внутрішньому законодавстві держав-учасниць, спрямовані на створення уніфікованого режиму охорони і дослідження архітектурної спадщини в державах, що входять до Ради Європи. Нагляд за дотриманням положень Конвенції покладено на Комітет експертів, який створює Комітет міністрів Ради Європи (далі - РЄ) відповідно до положень Статуту РЄ (ст. 17). Комітет експертів періодично доповідає Кабінетові міністрів про діяльність держав-учасниць у цій сфері, про здійснення принципів Конвенції, а також про свою діяльність, пропонує заходи для реалізації положень Конвенції, дає рекомендації щодо запрошення держав, які не є членами РЄ, приєднатися до Конвенції (ст. 20) https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_226		
14. Конвенція про охорону та заохочення розмаїття форм культурного самовираження	У відповідь на занепокоєння щодо того, що глобалізаційні процеси можуть призвести до уніфікації світової культури, відповідна Конвенція надає державам можливість захищати культурне розмаїття та форми культурного самовираження, шляхом підтримки та охорони власних культурних і креативних індустрій. Вона також передбачає механізми міжнародної співпраці, спрямовані на захист креативних секторів у різних країнах, зокрема через створення Міжнародного фонду культурного розмаїття. Конвенція підтверджує основні принципи, викладені в Загальній декларації ЮНЕСКО про культурне розмаїття 2001 року, але, на відміну від неї, має юридично обов'язковий характер і потребує ратифікації державами-членами. Це перший міжнародний правовий акт, який визнає за культурними цінностями особливий статус, що включає як їхню культурну, так і економічну значущість. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/952_008#Text	Ратифіковано 20.01.2010	Не ратифіковано

15. Конвенція Ради Європи про правопорушення, пов'язані з культурними цінностями	Конвенція Ради Європи про правопорушення, пов'язані з культурними цінностями, 2017 року – це рамкова угода, спрямована на запобігання та боротьбу з незаконним обігом та знищенням культурних цінностей. Вона зобов'язує держави-учасниці: - криміналізувати незаконний обіг, пов'язаний з культурними цінностями; - встановлювати покарання за несанкціоновані археологічні роботи; - контролювати імпорту, експорту та продаж культурних цінностей; - карати за підробку документів та навмисне пошкодження або знищення об'єктів культурної спадщини. Документ також забезпечує правову основу для екстрадиції та взаємної правової допомоги між країнами, що дозволить покарати винних та повернути викрадене майно його законному власнику. Ратифікація Конвенції має вирішальне значення, оскільки досі кримінальне законодавство України не забезпечувало належного захисту культурної спадщини. Лише одна стаття Кримінального кодексу (ст. 298) передбачала покарання за знищення та незаконні археологічні роботи, але вона була неефективною через недостатню суворість покарання, складність застосування через термінологічні відмінності та відсутність позитивної практики.	Ратифіковано 25.02.2025 р., Набирає чинності для України в перший день місяця, що настає після закінчення тримісячного строку з дати здачі на зберігання ратифікаційної грамоти (продовження у виносці⁵).	Не ратифіковано

⁵ Набирає чинності для України в перший день місяця, що настає після закінчення тримісячного строку з дати здачі на зберігання ратифікаційної грамоти, з такою заявою до статті 19 Конвенції:

"Україна заявляє, що вона розглядає цю Конвенцію як правову підставу для екстрадиції або взаємної правової допомоги у кримінальних справах стосовно правопорушень, зазначених у цій Конвенції.

Центральними органами України, на які покладаються повноваження щодо міжнародного співробітництва у кримінальних справах згідно з Конвенцією, є Міністерство юстиції України (щодо запитів під час судового провадження), Офіс Генерального прокурора (щодо запитів під час досудового розслідування) та Національне антикорупційне бюро України (щодо запитів про надання взаємної правової допомоги у кримінальних провадженнях, в яких воно здійснює досудове розслідування)".

	Прийняття Нікосійської конвенції надає можливість удосконалити національне законодавство, гармонізувати його з європейськими стандартами та створити ефективну систему охорони культурної спадщини. https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_006-17#n2		

2.2. Законодавство України щодо захисту об'єктів культурної спадщини

Повний перелік нормативно-правових актів, що регламентують сферу охорони культурної спадщини, представлено на офіційному вебсайті Міністерства культури та інформаційної політики України за посиланням: <https://mcsc.gov.ua/kulturna-spadshchyna/normatyvno-pravovi-akty/>, а також опубліковано в спеціалізованому збірнику, виданому Українським державним інститутом культурної спадщини (доступний у розділі «Нормативно-правові акти» за вищевказаним посиланням).

Водночас варто звернути увагу на низку нормативно-правових актів України, які не представлені у згаданих джерелах, однак їхні положення також безпосередньо стосуються питань охорони та збереження культурної спадщини (перелік наведено в таблиці).

№	Назва	Посилання	Сфера застосування
A.	Закони України		
1.	Про перелік пам'яток культурної спадщини, що не підлягають приватизації	https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/574-17	Законом затверджено перелік пам'яток культурної спадщини, що не підлягають приватизації, за винятком випадків, коли майбутній власник укладає договір про наміри з місцевим органом охорони культурної спадщини.
2.	Про Національний архівний фонд та архівні установи	https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3814-12	Цей Закон регулює відносини, пов'язані із формуванням, обліком, зберіганням і використанням Національного архівного фонду, та інші основні питання архівної справи.

3.	Про бібліотеки і бібліотечну справу	https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/32/95-%D0%B2%D1%80#Text	Цей Закон визначає статус бібліотек, правові та організаційні засади діяльності бібліотек і бібліотечної справи в Україні.
4.	Про забезпечення прав і свобод громадян та правовий режим на тимчасово окупованій території України	https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207-vii	Закон встановлює основи гуманітарної, соціальної та економічної політики держави Україна стосовно населення тимчасово окупованої території України.
Б.	Підзаконні акти		
1.	Постанова КМУ від 25.08.1998р.№ 1340 «Про Порядок обліку, зберігання, оцінки конфіскованого та іншого майна, що переходить у власність держави, і розпорядження ним»	https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1340-98-%D0%BF#Text	ст. 8.г – вимоги щодо оцінки культурних цінностей, а також предметів релігійного культу. ст. 9.5, 9.6, 9.7 – розпорядження конфіскованими культурними цінностями.
2.	Постанова КМУ від 02.12.2021р.№1388 «Про затвердження переліку музеїв та заповідників, в яких зберігаються музейні предмети, що є	https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1388-2021-%D0%BF#Text	Оновлений перелік музеїв та заповідників, у тому числі розташованих на тимчасово окупованих Росією територіях України, в яких зберігаються музейні предмети, що є державною власністю та належать до державної частини Музейного фонду України.

	державною власністю і належать до державної частини Музейного фонду України»		
3.	Постанова КМУ від 29.11.2000р.№1766 «Про затвердження переліку музеїв, що перебувають у віданні підприємств, установ та організацій, де зберігаються музейні колекції та музейні предмети, що є державною власністю і належать до державної частини Музейного фонду України»	https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1766-2000-%D0%BF#Text	Перелік музеїв, що перебувають у віданні підприємств, установ та організацій, у яких зберігаються музейні колекції та музейні предмети, що є державною власністю та належать до державної частини Музейного фонду України.
В.	Накази Міністерства культури		
1.	Наказ Міністерства культури України від 21.07.2016 № 580 «Про затвердження Інструкції з організації обліку музейних предметів».	https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1129-16#Text	Інструкція визначає порядок та основні вимоги до організації обліку музейних предметів державної частини Музейного фонду України, предметів музейного значення, предметів і матеріалів науково-допоміжного фонду.

	Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 12.08.2016р.№1129/29259		
	Наказ Міністерства культури України від 22.04.2002р.№258 «Про затвердження Інструкції про порядок оформлення права на вивезення, тимчасове вивезення культурних цінностей та контролю за їх переміщенням через державний кордон України» Зареєстровано в Міністерстві юстиції України 09.07.2002р.№571/6859	https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0571-02#Text	Інструкція визначає порядок оформлення права на вивезення, тимчасове вивезення культурних цінностей та контролю за їх переміщенням через державний кордон України фізичними особами (громадянами України, іноземцями, особами без громадянства) та юридичними особами (суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності будь-якої форми власності, державними та громадськими установами, представництвами іноземних компаній, дипломатичними представництвами, міжнародними організаціями тощо).

3.ДЕЯКІ АСПЕКТИ РОСІЙСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ ОХОРОНИ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

Окупаційна влада Російської Федерації на тимчасово захоплених територіях України застосовує власне законодавство. У зв'язку з цим у цих методичних рекомендаціях нормативно-правові акти РФ розглядаються не як легітимне право, що має чинність на території півострова, а виключно як ілюстративний матеріал, покликаний сприяти загальному розумінню ситуації та тенденцій поведінки з об'єктами культурної спадщини на окупованих територіях.

Окрему увагу слід звернути на практику застосування державою-окупантом так званого режиму «перехідного законодавства» (зокрема, в Криму на початку окупації у 2014 році), в межах якого значні повноваження були передані місцевим органам окупаційної адміністрації.

Основними нормативно-правовими актами Російської Федерації у сфері охорони культурної спадщини є:

- Федеральний закон «Про об'єкти культурної спадщини (пам'ятки історії та культури) народів Російської Федерації» (рос. «Об объектах культурного наследия (памятниках истории и культуры) народов Российской Федерации»);
- Закон РФ «Про вивезення та ввезення культурних цінностей» (рос. «О вывозе и ввозе культурных ценностей»);
- Федеральний закон «Про музейний фонд Російської Федерації та музеї в Російській Федерації» (рос. «О музейном фонде Российской Федерации и музеях в Российской Федерации»).

Відповідно до Основ законодавства РФ про культуру, затверджених Державною Думою Російської Федерації 9 жовтня 1992 року, до культурних цінностей належать як рухомі, так і нерухомі, матеріальні та нематеріальні об'єкти. Таким чином, у російському законодавстві поняття «культурні цінності» тлумачиться ширше, ніж у законодавстві України.

Відповідно до Федерального закону «Про об'єкти культурної спадщини (пам'ятки історії та культури) народів Російської Федерації» до об'єктів культурної спадщини відносяться об'єкти нерухомого майна, а також твори мистецтва та інші предмети матеріальної культури, що являють собою цінність з точки зору історії, археології, архітектури, містобудування, мистецтва, науки і техніки, естетики, етнології чи антропології, соціальної культури і є свідченням епох і цивілізацій, справжніми джерелами інформації про зародження і розвиток культури. Відповідно до того ж закону, об'єкти культурної спадщини поділяються на:

- пам'ятки — окремі споруди, будівлі та споруди з історично складеними територіями;
- ансамблі — об'єкти, що чітко локалізуються на історично сформованих територіях, групи ізольованих чи об'єднаних пам'яток, будівель і споруд різного призначення;
- визначні місця — культурно-природні комплекси, в тому числі центри історичних поселень або фрагменти містобудівного планування і забудови; пам'ятні місця, культурні та природні ландшафти, пов'язані з історією формування народів та інших етнічних спільнот.

Як бачимо, суттєвої різниці між термінами російського і українського законодавства щодо нерухомих об'єктів культурної спадщини немає. Однак, особливість російського законодавства в

тому, що процедури охорони і регламентації використання історико-культурної спадщини розроблені та здійснюються в належній мірі тільки стосовно пам'яток історії і культури.

У ст. 7 Закону Російської Федерації від 15 квітня 1993 № 4804-1 «Про ввезення та вивезення культурних цінностей» визначається перелік предметів, що становлять культурну цінність: історичні цінності; предмети і їх фрагменти, отримані в результаті археологічних розкопок; художні цінності; оригінальні скульптурні твори; оригінальні художні композиції та монтажні з будь-яких матеріалів; художньо оформлені предмети культового призначення тощо.

Щодо терміна «музейний предмет», то в російському законодавстві — це «культурна цінність, якість або особливі ознаки якої роблять необхідним для суспільства її збереження, вивчення і публічне представлення». Сукупність усіх музейних предметів і музейних колекцій, які постійно перебувають на території РФ, утворює музейний фонд.

Слід також звернути увагу на інформацію про земельні ділянки, що є важливою складовою будь-якої системи охорони пам'яток. Треба враховувати, що в українському законодавстві поняття «пам'ятка» (Закон України «Про охорону культурної спадщини») та «земля пам'ятки» (Земельний Кодекс України) юридично є різними категоріями, навіть якщо йдеться про пам'ятки археології.

Земельний Кодекс України (ст. 19) передбачає різні категорії земель, які визначають їхнє цільове використання, зокрема «землі історико-культурного призначення, до яких належать землі, на яких розташовані пам'ятки культурної спадщини, їхні комплекси (ансамблі), історико-культурні заповідники, історико-культурні заповідні території, охоронювані археологічні території, музеї просто неба, меморіальні музеї-садиби».

Законодавство держави-агресора також передбачає категорію земель історико-культурного призначення. Згідно зі ст. 99 Земельного Кодексу РФ (далі – мовою оригіналу):

«1. К землям историко-культурного назначения относятся земли:

- 1) объектов культурного наследия народов Российской Федерации (памятников истории и культуры), в том числе объектов археологического наследия;
- 2) достопримечательных мест, в том числе мест бытования исторических промыслов, производств и ремёсел;
- 3) военных и гражданских захоронений.

2. Земли историко-культурного назначения используются строго в соответствии с их целевым назначением.

Изменение целевого назначения земель историко-культурного назначения и не соответствующая их целевому назначению деятельность не допускаются».

Прийняття Державною думою Російської Федерації нового законодавства, що регулює сферу культури на тимчасово окупованих територіях України, зокрема в ОРДЛО та регіонах, захоплених у 2022 році, а саме Федерального закону від 18.03.2023 № 63-ФЗ «Об особенностях правового регулирования отношений в области культуры в связи с принятием в Российскую Федерацию Донецкой Народной Республики, Луганской Народной Республики, Запорожской области и Херсонской области и образованием в составе Российской Федерации новых субъектов — Донецкой Народной Республики, Луганской Народной Республики, Запорожской области и Херсонской области», фактично надало окупаційній владі РФ можливість застосовувати спрощену процедуру привласнення нерухомих об'єктів української культурної спадщини без проходження так званої «історико-культурної експертизи».

У цьому контексті зазначений закон можна також розглядати як спробу реалізації «пілотного» проекту щодо скасування обов'язкової історико-культурної експертизи на території самої Російської Федерації. Повноцінне впровадження всіх кількісних показників, закладених у ФЗ № 63, об'єднує навколо себе представників російського девелоперського сектору, які ще до набуття чинності цим законом здійснювали будівельні роботи в окупованих містах України, зокрема в Маріуполі, без дотримання вимог щодо проведення археологічної чи історико-культурної експертизи, що призвело до знищення потенційно цінних культурних нашарувань.

Разом з тим, питання формування пакетів даних про об'єкти культурної спадщини, а також їх внесення до відповідних реєстрів — зокрема до Єдиного державного реєстру об'єктів культурної спадщини (пам'яток історії та культури) народів Російської Федерації та Державного каталогу музейного фонду Російської Федерації — і надалі регулюються положеннями федеральних законів РФ «Об объектах культурного наследия (памятниках истории и культуры) народов Российской Федерации» та «О музейном фонде Российской Федерации и музеях в Российской Федерации».

4.ІНСТРУМЕНТАРІЙ ДИСТАНЦІЙНОГО МОНІТОРИНГУ СТАНУ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ НА ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ І В ЗОНАХ БОЙОВИХ ДІЙ

Моніторинг стану культурної спадщини на окупованих територіях і в зонах бойових дій здійснюється за технологіями OSINT (Open Source Intelligence/розвідка за відкритими джерелами) при пошуку інформації та HUMINT (Human Intelligence) при пошуку за особами, дотичними до скоєння порушення.

Основні джерела дистанційного моніторингу можна розділити на декілька груп:

- Повідомлення в ЗМІ і соціальних мережах про руйнацію, пошкодження пам'яток та будівель, де зберігались колекції рухомих об'єктів культурної спадщини;
- Зображальні джерела (відеозйомка, фотографії, в тому числі копії супутникових знімків);
- Системи відкритих даних органів окупаційної влади;
- Офіційні розпорядження окупаційної влади різних рівнів;
- Комерційні і відкриті дані геоінформаційних систем;
- Наукова література з інформацією про предмети з музейних колекцій, які були викрадені/переміщені Росією, або про нерухомі об'єкти культурної спадщини (звіти про ремонтні роботи або розкопки);
- Системи відкритих даних про перебіг бойових дій із вказанням дислокації російських військ на території України.
- Відомості з державних реєстрів нерухомих пам'яток та музейного фонду країни агресорки;
- Відомості з державної атестації органами влади РФ фахівців з діяльності в сфері культурної спадщини.

4.1 ІНФОРМАЦІЯ ПОВІДОМЛЕНЬ У ЗМІ ТА СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖАХ

Починаючи з 2014 року, російсько-українська війна супроводжується значним висвітленням її подій у медіа і в соціальних мережах. Сюжети, присвячені культурній спадщини, регулярно з'являються в медіа, соціальних мережах і месенджерах. Якщо пошук інформації в матеріалах медіаресурсів можливо проводити інструментами пошукових систем і створювати інтегровані хронологічні звіти, то матеріали соціальних мереж вимагають

залучення окремих пошукових інструментів або використання пошуку в тематичних спільнотах.

Окремою складністю для аналітичної роботи є обмеженість доступу до російських ресурсів пошукових систем (де краще індексується інформація російських ЗМІ) та російських соціальних мереж. Це вимагає використання анонімайзерів або VPN. Найбільш універсальними, що охоплюють більшу частину ресурсів, є відкриті VPN: ZenMate, VPN-free.pro, VeePN.

Враховуючи, що дані із російської соціальної мережі ВК не індексуються Google на території України, виникає потреба використання окремих інструментів пошуку в новинах, вбудовану в екосистему ВК – тематичні стрічки – окремі вкладки в Рекомендаціях, де збираються записи з конкретних тем. Завдяки налаштуванню тем, можна звузити коло до новин, присвячених культурній спадщині окремих регіонів.

Найскладнішим є пошук інформації в Telegram, який не має власної системи тематичного пошуку. Для формування групи новин потрібно використовувати сторонні ресурси російського походження (<https://tgstat.ru/>), що накладає додаткові вимоги до безпекової складової.

Пошук зображальних джерел відбувається в медіа і соціальних мережах за такими ж правилами.

4.2. КОМЕРЦІЙНІ І ВІДКРИТІ ДАНІ ГЕОІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ

Дистанційне зондування Землі (Satellite Remote Sensing, SRS) є технікою розвідки, яка динамічно розвивається протягом двох останніх десятиліть. Особливий розвиток ефективності його використання/корисності, в тому числі у питаннях моніторингу стану та захисту культурних цінностей, був зафіксований під час боротьби з терористичними угрупованнями. Так, тільки для сирійсько-іракського регіону активно діє кілька великих міжнародних дослідницьких ініціатив, найбільшою з яких за масштабами і задіяними ресурсами є EAMENA (Endangered Archaeology in the Middle East and North Africa). Іншим, трохи меншим за масштабом проектом є Ініціатива із збереження сирійської спадщини, створена при American Society of Overseas Research (American Schools of Oriental Research).

Супутникові знімки робляться з висоти від 250 до 900 км над поверхнею Землі, тобто з максимальної висоти супутників, що рухаються по кругових геліосинхронних орбітах.

Крім традиційних фотографій з використанням сонячного світла, відбитого від об'єктів, також можуть використовуватися зображення, зроблені в інших діапазонах електромагнітного спектра, таких як інфрачервоні, і навіть мультиспектральні (охоплюють кілька каналів) або гіперспектральні (понад 100) фотографії. В аналітичній роботі з документування/моніторингу корисні матеріали, що надаються активними системами, такі як супутники РЛС з синтетичною діафрагмою (SAR), в яких антена випромінює власний пучок випромінювання, який потім сприймається як сигнал зворотного зв'язку, створюючи радіолокаційне зображення місцевості, не порушене такими неконтрольованими факторами, як туман, низька хмарність або опади. У випадку з супутниковим угрупованням COSMO-SkyMed роздільна здатність таких знімків знаходиться в межах 1-2 м, а точність режиму Staring Spotlight (орбітальний апарат TerraSAR-X) перевищує 0,5 м.

У більшості проєктів у сфері охорони культурної спадщини супутникові знімки надходять з публічних порталів віртуального глобуса, таких як GoogleMaps або GoogleEarth, тому вони мають дуже узагальнений характер і є середньої якості. Більш багатий спектр функцій і більш високу роздільну здатність фотографій пропонують платні комерційні сервіси, такі як: Quickbird, DigitalGlobe, IkonosMS, GeoEye, WorldView або TerraSAR. У цьому випадку зображення з публічних доменів лише доповнюють візуалізацію (наприклад, коли деякі ділянки місцевості на комерційних кадрах були затьмарені серпанком, хмарністю, порушеннями зображення тощо). Зазвичай деталі, не зафіксовані однією з цих систем, можуть бути виявлені на фотографіях іншої системи, що передбачає необхідність їх обробки за допомогою відповідного програмного забезпечення (наприклад, ENVI, ArcGIS або Geomatica).

Утім, навіть системи із знімками низької роздільної якості можуть допомогти в роботі при певних умовах. Малий кут падіння сонячних променів відбивається від гладких і умовно гладких поверхонь, якими є і відкритий ґрунт. Наявність відбиття світла на пам'ятках археології, які на історичних знімках вкриті рослинністю, свідчить про зняття певних шарів.

При аналізі супутникових знімків слід, в першу чергу, орієнтуватися на два завдання, перерахованих нижче. Тоді ця інформація може бути орієнтиром для перевірконої діяльності в польових умовах, а в разі повного знищення об'єкта – забезпечувала хоча б мінімальний стандарт охоронного обліку.

Необхідно отримати зображення, що ілюструють поточне становище об'єктів, **а також їх стан до початку бойових дій**, а в обґрунтованих випадках (значні масштаби деградації, необхідність визначення дати події або можливість вказівки агентства) – **також замовити зображення за конкретними датами**. Тільки геопросторово-часове спостереження (проводиться в більш тривалу одиницю часу) дасть можливість кількісно оцінити сліди руйнування, їх взаємні наслідки і вказати, яким чином відбувалося руйнування протягом днів і тижнів, якщо тільки це не було разовим актом.

Розвідка тих районів в окремих адміністративних одиницях, для яких **підтверджено попередню присутність дислокованих/окупаційних російських військ або прями бої між українськими та російськими військами**. Вона також охоплюватиме території, прилеглі до вже зруйнованих об'єктів, особливо ті, що розташовані за межами забудованого міського району. У такому випадку робота з супутниковими зображеннями полягає в перегляді фрагментів ділянок поверхні площею приблизно 400 x 250 м (одночасно розташованих на екрані монітора), що забезпечує адекватну розбірливість різних антропогенних структур.

Супутникові знімки у комерційних постачальників мають різну роздільну якість, якою обумовлюється і їхня ціна. Тому під час замовлення знімків треба орієнтуватися на відомості про характер і масштаб руйнувань пам'яток і підбирати відповідну роздільну якість. Нижче наведена таблиця із характеристиками знімків для різних супутників.

Mono High & Medium-Resolution Satellite			
Satellite(s)	Product + Resolution	Satellite(s)	Product + Resolution

<i>Pléiades Neo</i> (outside Ukraine)	30-cm Natural Color 30-cm 6-band PS 30-cm Pan + 1.2-m MS	<i>Pléiades 1</i> (outside Ukraine)	50-cm Natural Color 50-cm 4-band PS
<i>WorldView-3/2/1</i>	30-cm Pan	<i>Kuanfu-01B/C</i>	50-cm Pan + 4-band MS
<i>WorldView-3</i>	30-cm Natural Color 30-cm 4-band PS 30-cm Pan + 1.2-m MS	<i>Kuanfu-01A, Geofen-02</i>	75-cm Pan + 4-band MS
<i>WorldView-3</i>	30-cm Pan + 1.2-m 8-band MS	<i>SkySat</i>	75-cm 4-band MS
<i>WorldView-3</i>	7.5-m SWIR	<i>Satellogic Standard</i>	1-m 4-band PS
<i>WorldView-2/3</i>	40-cm Pan	<i>Satellogic Priority</i>	1-m 4-band PS
<i>GeoEye-1</i> <i>WorldView-2/3/4</i>	40-cm Natural Color 40-cm 4-band PS 40-cm Pan + 1.6-m MS	<i>Geofen-03</i>	1-m Pan + 4-band MS
<i>WorldView-2/3</i>	40-cm Pan + 1.6-m 8-band MS	<i>Capella (SAR)</i>	1 m SpotLight <30 days
<i>WorldView-1/2/3</i>	50-cm Pan	<i>Capella (SAR)</i>	1 m SpotLight >30 days
<i>GeoEye-1</i> <i>WorldView-2/3/4</i>	50-cm Natural Color 50-cm 4-band PS 50-cm Pan + 2-m MS	<i>Capella (SAR)</i>	1.2 m SpotLight <30 days
<i>WorldView-2/3</i>	50-cm Pan + 1.6-m 8-band MS	<i>Capella (SAR)</i>	1.2 m SpotLight >30 days
<i>Capella (SAR)</i>	50 cm SpotLight <30 days	<i>PlanetScope</i>	3-m 4-band MS

Capella (SAR)	50 cm SpotLight >30 days	SatVu	Thermal Standard
SuperView- 1	50-cm 4-band MS		

4.3. СИСТЕМИ ВІДКРИТИХ ДАНИХ ОРГАНІВ ОКУПАЦІЙНОЇ ВЛАДИ

В Російській Федерації ведуться єдині державні реєстри, інформація з яких може суттєво допомогти з'ясувати стан об'єктів та предметів культурної спадщини або дії (зміна права власності, археологічні дослідження, реконструкція, реставрація, першочергові ремонтні роботи і т. і.), які здійснюються щодо них. Інформація систем відкритих даних після повномасштабного вторгнення залишається досить обмеженою межами регіонів, які повністю інкорпоровані в російську правову систему: АР Крим, м. Севастополь. Інформація з регіонів т. з. окупаційного «перехідного періоду», в системах відкритих даних не представлена. Також слід звернути увагу, що доступ до систем відкритих даних РФ, як і до більшості інтернет-ресурсів, можливий лише за використання VPN. Найбільш універсальними (охоплюючими більшу частину ресурсів) є відкриті VPN: ZenMate, VPN-free.pro, VeePN.

Нижче приводимо системи відкритих даних органів окупаційної влади, які можна використовувати під час моніторингу:

ЄДИНИЙ ДЕРЖАВНИЙ РЕЄСТР ОБ'ЄКТІВ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ (ПАМ'ЯТОК ІСТОРІЇ ТА КУЛЬТУРИ) НАРОДІВ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ (Единый государственный реестр объектов культурного наследия (памятников истории и культуры) народов Российской Федерации)

Станом на квітень 2025 року, доступ до відповідного реєстру відсутній, оскільки вебсайт, на якому розміщувалися відповідні дані, було видалено. Водночас існує ймовірність перенесення зазначених відомостей на інший інформаційний ресурс, у зв'язку з чим слід звернути увагу на необхідність уважного моніторингу подальшого розвитку ситуації.

Реєстр містив відомості про об'єкти культурної спадщини, зокрема й на окупованих територіях, які були поставлені на облік відповідно до російського законодавства. Веденням реєстру займався Відділ державного реєстру Міністерства культури РФ. Згідно з Положенням про ведення Єдиного державного реєстру об'єктів культурної спадщини (ЄДРКС), затвердженим наказом Міністерства культури Російської Федерації від 3 жовтня 2011 року № 954 (у редакції від 5 серпня 2015 року) «Про затвердження Положення про єдиний державний реєстр об'єктів культурної спадщини (пам'яток історії та культури) народів Російської Федерації» (мовою оригіналу: "Об утверждении Положения о едином государственном реестре объектов культурного наследия (памятников истории и культуры) народов Российской Федерации"), подання об'єктів здійснювалося уповноваженими органами різних рівнів управління — від місцевих та регіональних (для пам'яток місцевого та регіонального значення) до федеральних (для пам'яток загальнодержавного значення).

В останній редакції ЄДРКС було включено 8516 об'єктів культурної спадщини, розташованих на території окупованого Криму; в інших окупованих регіонах України робота з внесення об'єктів до реєстру не здійснювалася. Відомості про об'єкти були структуровані у форматі таблиць, доступних для перегляду на сайті та для завантаження у форматах CSV і JSON.

Аналіз інформації з ЄДРКС давав змогу вирішити низку фактологічних питань, виявити факти руйнації об'єктів, сформулювати прогностичні висновки та ідентифікувати об'єкти культурної спадщини, що перебували під найбільшою загрозою. На той момент реєстр майже не містив пам'яток археології (за винятком об'єктів федерального значення), серед яких були не лише ті, що раніше були внесені до державного обліку в Україні, а й нововиявлені після 2014 року.

Відповідно до Федерального закону РФ № 73-ФЗ від 25 червня 2002 року, знищення об'єкта, внесеного до державного реєстру, було заборонено (стаття 18, пункт 13, ред. від 21.02.2019). Водночас масштабні будівельні роботи, частина з яких проводилася на території пам'яток археології, у поєднанні з їх невнесенням до реєстру, ставили такі об'єкти під загрозу знищення, санкціонованого окупаційною владою.

Геопросторові дані, розміщені у відповідному розділі реєстру, дозволяли фіксувати зміни меж пам'яток, охоронних зон тощо. Значна частина документації на об'єкти культурної спадщини Автономної Республіки Крим залишилася на окупованій території та перейшла до так званого «Державного комітету з охорони культурної спадщини» (Государственный комитет по охране культурного наследия Республики Крым). До 2014 року уповноважені органи охорони культурної спадщини в АР Крим не встановили охоронних зон для більшості пам'яток, а також не підготували документацію із землепорядкування. Тому можливість простежити зміну меж зберігалася лише для обмеженого кола об'єктів — таких, як Стародавнє місто Херсонес Таврійський та його хора (в ЄДРКС — «Древний город Херсонес Таврический») чи Ханський палац (в ЄДРКС — «Ханский дворец»).

Ще одним чинником, що знижував ефективність заходів із запобігання руйнації пам'яток і сприяв зменшенню території охоронюваних об'єктів, було зниження їхньої значущості. Зокрема, Херсонес Таврійський у ЄДРКС не був віднесений до об'єктів, включених до списку ЮНЕСКО, а могила письменника С. М. Сергєєва-Ценського — пам'ятка національного значення — позначалася як об'єкт регіонального значення.

ПУБЛІЧНА КАДАСТРОВА МАПА РОСІЇ (ПУБЛИЧНАЯ КАДАСТРОВАЯ КАРТА):

Інтернет-сторінка бази даних: <http://xn----6kcbaababou8b2age7axh3agnwid7h4jla.xn--p1ai/>

Ресурс передбачає опцію, яка дозволяє виділити різні категорії земель. Публічна кадастрова карта Росії наповнена ще не остаточно, але частина земельних ділянок по Криму вже є.

Судячи з кадастру, більшість земель пам'яток та заповідників наразі віднесено до земель населених пунктів або до земель сільськогосподарського призначення. Це вже несе потенційні ризики, оскільки використання цих земель обумовлено іншою цільовою категорією та не враховує особливостей збереження, яких потребують об'єкти культури.

ЄДИНИЙ ДЕРЖАВНИЙ РЕЄСТР НЕРУХОМОСТІ (ЕДИНЫЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ РЕЕСТР НЕДВИЖИМОСТИ):

Интернет-сторінка бази даних: <https://kadastrmap.ru/kadastr/edinyj-gosudarstvennyj-reestr-nedvizhimosti/>

Суттєвою складовою пам'яткоохоронної справи є відомості про власника (користувача) пам'ятки або землі пам'ятки, змін таких власників або їхніх прав власності. У Росії існує Єдиний державний реєстр нерухомості («Единый государственный реестр недвижимости»). Проте для отримання відомостей з цього реєстру необхідна відповідна реєстрація. Слід зауважити, що сервіс є платним і вимагає інформації про банківську картку користувача.

ЄДИНА ІНФОРМАЦІЙНА СИСТЕМА ЗАКУПІВЕЛЬ (ЕДИНАЯ ИНФОРМАЦИОННАЯ СИСТЕМА В СФЕРЕ ЗАКУПОК):

Интернет-сторінка бази даних: <http://zakupki.gov.ru/epz/main/public/home.html>

З'ясування про певну діяльність на території заповідників або в музеях можливо за допомогою ресурсу Єдиної інформаційної системи у сфері закупівель РФ. Для цього бажано знати назву, під якою заповідник або музейний заклад фігурує в Росії.

На сторінці «закупки» у графі «Пошук» вводиться назва об'єкта, наприклад, «Государственный историко-археологический музей-заповедник «Херсонес Таврический», «Донецкий республиканский художественный музей» (більше інформації про музеї на окупованих територіях можна знайти за посиланням <https://www.culture.ru/museums/institutes/location-russia>)

Серед отриманих результатів можна знайти інформацію про роботи, які українським законодавством вважаються протизаконними. Зокрема про проведення якихось робіт на пам'ятках заповідника⁶. Або про проведення археологічних розкопок⁷.

Такий спосіб пошуку інформації за назвою музейної установи може дати результати в тому випадку, коли музей або заповідник є замовником на проведення робіт.

У випадку, коли виявлення замовника неможливе, можна проводити пошук за назвами пам'яток, на яких планується проведення робіт, адже в заявці на торги обов'язково вказується найменування та адреса об'єкта⁸.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО ВИДАЧУ ДОЗВОЛІВ (ВІДКРИТИХ ЛИСТІВ) (ИНФОРМАЦИЯ О ВЫДАЧЕ РАЗРЕШЕНИЙ (ОТКРЫТЫХ ЛИСТОВ):

Станом на квітень 2025 року, доступ до відповідного реєстру відсутній, оскільки вебсайт, на якому розміщувалися відповідні дані, було видалено. Водночас існує ймовірність перенесення зазначених відомостей на інший інформаційний ресурс, у

⁶ <http://zakupki.gov.ru/223/purchase/public/purchase/info/common-info.html?regNumber=31907721437>

⁷ <http://zakupki.gov.ru/223/purchase/public/purchase/info/common-info.html?regNumber=31806487573>

⁸

http://zakupki.gov.ru/epz/order/quicksearch/search.html?searchString=Ханский+дворец&pageNumber=1&sortDirection=false&recordsPerPage=_10&showLotsInfoHidden=false&fz44=on&fz223=on&af=on&ca=on&pc=on&pa=on¤cyId=-1®ionDeleted=false&sortBy=UPDATE_DATE

зв'язку з чим слід звернути увагу на необхідність уважного моніторингу подальшого розвитку ситуації.

Відомості про видачу дозволів (відкритих листів) розміщувалися на сайті Міністерства культури Російської Федерації. Документація завантажувалася у табличному форматі, що полегшувало пошук у звичайних текстових редакторах за ключовими словами російською мовою, наприклад, «Крым» або «Севастополь».

Оперативну інформацію про додатково видані відкриті листи можна було знайти на сайті Міністерства культури РФ у розділі «Документи», скориставшись пошуком за ключовими словами (російською мовою): «О выдаче разрешений (открытых листов) на проведение работ по выявлению и изучению объектов археологического наследия».

Необхідно було враховувати дві особливості. По-перше, ця база містила відомості про всіх археологів, зокрема й громадян України, які залишилися на території Криму. По-друге, факт видачі відкритого листа не свідчив про фактичне проведення робіт на об'єкті, зазначеному в документі. Єдиним підтвердженням виконання таких робіт був звіт про їх проведення, який зберігався в Інституті археології Російської академії наук.

Інформація про звіти за останні роки у відкритому доступі була відсутня; наявними були лише звіти за 1945–1971 роки.

Додатковими джерелами отримання інформації, зокрема про те, чи проводились розкопки на пам'ятках, у яких обсягах їх проведено, що за об'єкти досліджено, які виявлено артефакти та які отримано наукові результати, можуть бути такі:

- Публікації результатів таких досліджень у фаховій науковій літературі. Завдяки сучасним наукометричним базам даних, з доробком кожного науковця можна ознайомитися в онлайн-форматі.
- Виступи на наукових конференціях. Програми конференцій з назвами та анотаціями доповідей завжди оприлюднюють на сайтах організаторів. Тези чи навіть повні матеріали зазвичай публікують та є доступними для завантаження.
- Профілі в соціальних мережах керівника робіт та інших учасників археологічних експедицій.
- Археологічні групи в соціальних мережах, на кшталт [Новости археологии, антропологии, истории. Russian archaeology news](#) тощо.
- Публікації у місцевих ЗМІ.

**ДЕРЖАВНИЙ КАТАЛОГ МУЗЕЙНОГО ФОНДУ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ
(ГОСУДАРСТВЕННЫЙ КАТАЛОГ МУЗЕЙНОГО ФОНДА РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ):**

Станом на квітень 2025 року, доступ до відповідного реєстру відсутній, оскільки вебсайт, на якому розміщувалися відповідні дані, було видалено. Водночас існує ймовірність перенесення зазначених відомостей на інший інформаційний ресурс, у зв'язку з чим слід звернути увагу на необхідність уважного моніторингу подальшого розвитку ситуації.

03.07.2016 була внесена правка до закону РФ «Про музейних фонд Російської Федерації та музеї в Російській Федерації» («О Музейном фонде Российской Федерации и музеях в Российской Федерации»), яка суттєво спростила процедуру занесення музейних предметів

до музейного фонду РФ. Ця новація була обумовлена окупацією Криму та необхідністю зареєструвати музейні установи української АР Крим за російським законодавством.

5. ІДЕНТИФІКАЦІЯ ОБ'ЄКТІВ КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ НА ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЯХ І ЛІНІЇ БОЙОВОГО ЗІТКНЕННЯ

Однією з ключових проблем фіксації стану об'єктів культурної спадщини на тимчасово окупованих територіях є їх ідентифікація, тобто встановлення юридичного статусу об'єкта (чи внесений він до Державного реєстру, чи віднесений до щойно виявлених об'єктів культурної спадщини, чи поставлений на державний облік до набрання чинності Законом України «Про охорону культурної спадщини» тощо).

Основними джерелами для ідентифікації є відомості з Державного реєстру нерухомих пам'яток та переліків об'єктів культурної спадщини, які склалися місцевими органами охорони культурної спадщини⁹. Втім, після початку збройної агресії Російської Федерації у 2014 році відповідні переліки для Донецької, Луганської областей, Автономної Республіки Крим та м. Севастополя були частково або повністю втрачені внаслідок окупації, разом з обліковою документацією на ці об'єкти.

Станом на квітень 2025 року переліки об'єктів культурної спадщини на тимчасово окупованих територіях, для яких створено військово-цивільні адміністрації, зокрема в Донецькій, Луганській, Запорізькій та Херсонській областях, були оновлені та відновлені.

Станом на квітень 2025 року ситуація щодо обліку об'єктів культурної спадщини на території Автономної Республіки Крим та міста Севастополя залишається невизначеною. Переліки пам'яток не оновлюються, а реєстрація щойно виявлених об'єктів культурної спадщини не здійснюється. Основними причинами є відсутність органу місцевого самоврядування, уповноваженого на ведення обліку та охорону культурної спадщини, а також відсутність законодавчого механізму, що дозволяв би здійснювати таку реєстрацію дистанційно на тимчасово окупованих територіях. Після 2014 року на підконтрольній Україні території не було визначено компетентного органу охорони культурної спадщини, відповідального за АР Крим та м. Севастополь. Останні актуальні переліки об'єктів культурної спадщини в Автономній Республіці Крим були сформовані Республіканським комітетом з охорони культурної спадщини наприкінці 2013 року. До них увійшли пам'ятки місцевого та національного значення, а також щойно виявлені об'єкти культурної спадщини (мовою оригіналу: Список памятников местного и национального значения (архитектура и градостроительство, история, монументальное искусство) и вновь выявленных объектов культурного наследия, расположенных на территории Автономной Республики Крым). Водночас, через цілеспрямовану політику ігнорування археологічної спадщини, у вказаних списках відсутні археологічні об'єкти — представлено лише пам'ятки архітектури, історії, містобудування та монументального мистецтва. Орган охорони культурної спадщини м. Севастополя також не здійснював публічного обліку щойно виявлених об'єктів. За таких умов перевірка юридичного статусу об'єкта культурної спадщини потребує комплексного підходу й передбачає аналіз не лише наявних переліків і реєстрів, а й широкого спектру додаткових джерел — від постанов і розпоряджень радянських органів влади в Криму до результатів історико-містобудівних досліджень. На жаль, до 2014 року значна частина такої інформації не була оприлюднена, що змушує звертатися до російських джерел задля з'ясування правового статусу об'єкта та його локалізації.

⁹ <https://mcsc.gov.ua/kulturna-spadshchyna/derzhavnyy-reiestr-nerukhomykh-pam-iatok-ukrainy/>

ГЛОСАРІЙ

Ансамблі - групи ізольованих чи об'єднаних будівель, архітектура, єдність чи зв'язок із пейзажем яких є видатною універсальною цінністю з точки зору історії, мистецтва чи науки;

Археологічна спадщина України — сукупність об'єктів археологічної спадщини, що перебувають під охороною держави, та пов'язані з ними території, а також рухомі культурні цінності (археологічні предмети), що походять з об'єктів археологічної спадщини;

Археологічна розвідка — вид наукового дослідження археологічної спадщини, не пов'язаний з руйнуванням культурного шару (крім обмеженого шурфування для визначення товщини культурного шару) об'єкта археологічної спадщини і спрямований на виявлення, локалізацію (картографування), інтерпретацію об'єктів археологічної спадщини, уточнення даних про вже відомі об'єкти археологічної спадщини;

Археологічні розкопки — вид наукового дослідження археологічної спадщини, спрямований на пошук і вивчення археологічних залишків на території об'єкта археологічної спадщини, що здійснюється шляхом систематичного обстеження земної чи підводної поверхні та включає земляні і підводні роботи, наслідком яких може бути часткове або повне руйнування досліджуваного об'єкта;

Визначні місця — твори людини або спільні витвори людини й природи, а також зони, включаючи археологічні визначні місця, що є універсальною цінністю з точки зору історії, естетики, етнології чи антропології;

Виявлення об'єкта культурної спадщини — сукупність науково-дослідних, пошукових заходів з метою визначення наявності та культурної цінності об'єкта культурної спадщини;

Дозвіл — документ установленого зразка, виданий центральним органом виконавчої влади у сфері охорони культурної спадщини, що дає право на проведення археологічних розвідок, розкопок на території пам'ятки, охоронюваній археологічній території, в зонах охорони, історичних ареалах населених місць, а також на дослідження решток життєдіяльності людини, що містяться під земною поверхнею та водою;

Дослідник археологічної спадщини (археолог) — вчений (громадянин України, іноземець або особа без громадянства), який має відповідну фахову освіту і кваліфікацію, професійно здійснює археологічні дослідження із складенням наукової звітності та публікацією наукових результатів;

Дослідження — науково-пошукова, науково-практична діяльність, спрямована на одержання нової інформації про об'єкти культурної спадщини, історичні населені місця, традиційний характер середовища, який є типовим для певних культур або періодів розвитку;

Заповідник — комплекс (ансамбль) пам'яток з усією сукупністю компонентів, що становить культурну, історичну та наукову цінність, просторово, планувально і функціонально виділений у структурі населеного пункту або локалізований поза його межами;

Зберігання — один з основних видів діяльності музею щодо створення матеріальних умов і правових засад, за яких забезпечується збереження музейних предметів та музейних колекцій;

Зони охорони пам'ятки (або - зони охорони) — встановлювані навколо пам'ятки охоронна зона, зона регулювання забудови, зона охоронюваного ландшафту, зона охорони археологічного культурного шару, в межах яких діє спеціальний режим їх використання;

Зміна об'єкта культурної спадщини — дії, що призводять чи можуть призвести до часткового або повного зникнення предмета охорони об'єкта культурної спадщини;

Інкунабули — першодруки, вживається на означення друків, виданих від часу винаходу книгодрукування в Європі німцем Й. Гутенбергом у 1440–50-ті рр. до 1500 включно. Переважно інкунабули видавалися лат. мовою і за змістом охоплювали Святе Письмо, літургії та літературу європейського Відродження. Згодом з'явилися видання національними мовами, зокрема слов'янськими. Уперше кириличні інкунабули були надруковані в Кракові 1491 в друкарні Ш. Фіоля–Октоїх і Часослов.

Історичне населене місце — населене місце, яке зберегло повністю або частково історичний ареал і занесене до Списку історичних населених місць України¹⁰;

Історичний ареал населеного місця — частина населеного місця, що зберегла об'єкти культурної спадщини і пов'язані з ними розпланування та форму забудови, які походять з попередніх періодів розвитку, типові для певних культур або періодів розвитку;

Кваліфікаційний документ — посвідчення установленого зразка, що визначає фаховий рівень дослідника;

Консервація — сукупність науково обґрунтованих заходів, які дозволяють захистити об'єкти культурної спадщини від подальших руйнувань і забезпечують збереження їхньої автентичності з мінімальним втручанням у їхній сучасний вигляд;

Культурна спадщина є сукупністю нерухомих об'єктів (пам'яток), рухомих предметів (предметів музейного фонду) та нематеріальних елементів (традицій);

Культурні цінності — об'єкти матеріальної та духовної культури, що мають художнє, історичне, етнографічне та наукове значення і підлягають збереженню, відтворенню, охороні, перелік яких визначено Законом України "Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей";

Морський меморіал — об'єкт підводної культурної спадщини, місце масової загибелі людей, якому надається спеціальний статус, що передбачає його виключну недоторканність, крім потреб наукових досліджень або інвентаризації;

Музей — науково-дослідний та культурно-освітній заклад, створений для вивчення, збереження, використання та популяризації музейних предметів та музейних колекцій з науковою та освітньою метою, залучення громадян до надбань національної та світової культурної спадщини;

Музеєфікація — сукупність науково обґрунтованих заходів щодо приведення об'єктів культурної спадщини у стан, придатний для екскурсійного відвідування;

¹⁰ <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/878-2001-n>

Музейна колекція — сукупність музейних предметів, що об'єднані однією або кількома спільними ознаками;

Музейний предмет — культурна цінність, якість або особливі ознаки якої роблять необхідним для суспільства її збереження, вивчення та публічне представлення;

Музейний фонд України — сукупність окремих музейних предметів, музейних колекцій, музейних зібрань, які постійно зберігаються на території України, незалежно від їхнього походження та форм власності, а також музейних предметів і музейних колекцій, що знаходяться за межами України і є власністю України або відповідно до міжнародних договорів підлягають поверненню в Україну;

Нематеріальна культурна спадщина — звичаї, форми показу та вираження, знання та навички, а також пов'язані з ними інструменти, предмети, артефакти й культурні простори, які визнані спільнотами, групами й у деяких випадках окремими особами як частина їхньої культурної спадщини. Нематеріальна культурна спадщина виявляється, зокрема, в таких сферах: мова як носій нематеріальної культурної спадщини, усні традиції; виконавські мистецтва; звичаї, обряди, свята; знання й звичаї, що належать до природи й Всесвіту; знання й навички, пов'язані з традиційними ремеслами;

Нерухомий об'єкт культурної спадщини — об'єкт культурної спадщини, який не може бути перенесений на інше місце без втрати його цінності з археологічного, естетичного, етнологічного, історичного, архітектурного, мистецького, наукового чи художнього погляду та збереження своєї автентичності;

Номінування об'єкта культурної спадщини до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО — підготовка та подання документів, на підставі яких Комітет всесвітньої спадщини ЮНЕСКО розглядає питання про включення об'єкта культурної спадщини до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО;

Об'єкт археологічної спадщини (археологічний об'єкт) — місце, споруда (витвір), комплекс (ансамбль), їх частини, пов'язані з ними території чи водні об'єкти, створені людиною, незалежно від стану збереженості, що донесли до нашого часу цінності з археологічного, антропологічного та етнографічного погляду і повністю або частково зберегли свою автентичність;

Об'єкт культурної спадщини — визначне місце, споруда (витвір), комплекс (ансамбль), їхні частини, пов'язані з ними рухомі предмети, а також території чи водні об'єкти (об'єкти підводної культурної та археологічної спадщини), інші природні, природно-антропогенні або створені людиною об'єкти незалежно від стану збереженості, що донесли до нашого часу цінність з археологічного, естетичного, етнологічного, історичного, архітектурного, мистецького, наукового чи художнього погляду і зберегли свою автентичність;

Об'єкт всесвітньої спадщини — об'єкт культурної спадщини, включений до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО відповідно до Конвенції про охорону всесвітньої культурної і природної спадщини;

Охорона археологічної спадщини — комплекс заходів, що здійснюються відповідно до законодавства органами державної влади, підприємствами, установами, організаціями, громадянами, спрямованих на ведення обліку (виявлення, наукове вивчення, класифікацію, картографування, державну реєстрацію), захист, збереження, належне утримання, відповідне використання, консервацію, реставрацію, реабілітацію та музеєфікацію об'єктів археологічної спадщини, а також поширення знань про археологічну спадщину;

Охорона культурної спадщини — система правових, організаційних, фінансових, матеріально-технічних, містобудівних, інформаційних та інших заходів з обліку (виявлення, наукове вивчення, класифікація, державна реєстрація), запобігання руйнуванню або заподіянню шкоди, забезпечення захисту, збереження, утримання, відповідного використання, консервації, реставрації, ремонту, реабілітації, пристосування та музеєфікації об'єктів культурної спадщини;

Пам'ятка археології (археологічна пам'ятка) — археологічний об'єкт національного або місцевого значення, занесений до Державного реєстру нерухомих пам'яток України;

Пам'ятка культурної спадщини (далі - пам'ятка) — об'єкт культурної спадщини, який занесено до Державного реєстру нерухомих пам'яток України, або об'єкт культурної спадщини, який взято на державний облік відповідно до законодавства, що діяло до набрання чинності цим Законом, до вирішення питання про включення (не включення) об'єкта культурної спадщини до Державного реєстру нерухомих пам'яток України;

Предмет охорони об'єкта культурної спадщини — характерна властивість об'єкта культурної спадщини, що становить його історико-культурну цінність, на підставі якої цей об'єкт визнається пам'яткою;

Провенанс — термінологічна позначка попередньої історії витворів мистецтва, серед широкого кола яких живопис, гравюра, малюнок, перський килим чи гобелен, меблі, порцеляна, скульптура, вітраж. Має велике значення для встановлення оригінальності твору. Провенанс важливий і для музеїв, і для виставок, і для мистецьких аукціонів, бо від оригінальності твору залежить його продажна, аукціонна ціна. Але одного провенансу для підтвердження оригінальності твору замало. Точно встановлений провенанс є підтвердженням оригінальності в низці експертиз, приналежності твору окремому художнику чи історичній епосі. Зазвичай провенанс оприлюднюють в аукціонних каталогах, в мистецтвознавчих вердиктах, у наукових мистецтвознавчих працях;

Ремонт — сукупність проєктних, вишукувальних і виробничих робіт, спрямованих на покращення технічного стану та підтримання в експлуатаційному стані об'єкта культурної спадщини без зміни властивостей, які є предметом охорони об'єкта культурної спадщини;

Реставрація — сукупність науково обґрунтованих заходів щодо укріплення (консервації) фізичного стану, розкриття найбільш характерних ознак, відновлення втрачених або пошкоджених елементів об'єктів культурної спадщини із забезпеченням збереження їхньої автентичності;

Реституція — поновлення порушених майнових прав, приведення їх до стану, що існував на момент вчинення дії, якою заподіяно шкоди, тобто повернення або відновлення матеріальних цінностей у натурі — тих же самих, або подібних, або речей такої самої вартості. Якщо їх неможливо повернути в натурі, то відшкодовується їхня вартість у грошах;

Репарація — повне або часткове відшкодування (за мирним договором або іншими міжнародними актами) державою, що розпочала агресивну війну, збитків, заподіяних державі, що зазнала нападу;

Рухомі предмети, пов'язані з нерухомими об'єктами культурної спадщини, — елементи, групи елементів об'єкта культурної спадщини, що можуть бути відокремлені від нього, але складають з ним єдину цілісність, і відокремлення яких призведе до втрати археологічної, естетичної, етнологічної, історичної, архітектурної, мистецької, наукової або культурної цінності об'єкта;

Щойно виявлений об'єкт культурної спадщини — об'єкт культурної спадщини, який занесено до Переліку об'єктів культурної спадщини відповідно до Закону України «Про охорону культурної спадщини».